

МОВОСТИЛЬ «ДУХОВНИХ БЕСІД» СОФРОНА МУДРОГО

У статті проаналізовано деякі лексико-семантичні особливості індивідуального стилю Софрона Мудрого; звернено увагу на спосіб мовного вираження спонування в аналізованих текстах.

Ключові слова: *конфесійний стиль, ідіостиль, мовостиль, мовна особистість, мовний портрет, проповідь, реколекції, Софрон Мудрий.*

Починаючи з другої половини ХХ ст., лінгвісти у своїх дослідженнях усе більше уваги стали звертати на роль людського фактора в мові. Тому антропоцентрична лінгвістика як одна з найдинамічніших сфер сучасної науки про мову посідає домінантне місце в науковій парадигмі останніх десятиліть. У зв'язку з таким напрямом мовознавчих зацікавлень у науковий обіг активно ввійшло поняття мовної особистості, що включає в себе мовну поведінку, яка реалізується в певній ситуації спілкування, у взаємодії з іншими суб'єктами, через що особистість постає перед нами в контексті всього комунікативного процесу. Мовний портрет, незважаючи на спільність використовуваних різнорівневих засобів вербальної комунікації, у кожній особистості є унікальним.

В українському мовознавстві вже є праці, присвячені аналізу стилю деяких видатних церковних діячів УГКЦ [3, 7; 8 та ін.]. **Мета** пропонованої статті – охарактеризувати мовні особливості ідіостилу Софрона Мудрого на основі його книги «Духовні бесіди».

Софрон (світське ім'я Степан) Мудрий (1923–2014) – єпископ Івано-Франківський УГКЦ з 1997 до 2005 р., уродженець м.Золочів Львівської області. Більшу частину свого віку (1946–1994 рр.) він змушений був прожити за межами України. Вступивши до монастиря чину святого Василя Великого, прийнявши тайну священства, отримавши відповідну освіту у Григоріанському університеті Рима, Лятеранському університеті та Папському інституті східних церков, захистивши докторську дисертацію, Софрон Мудрий був професором Папського інституту східних наук, віце-ректором, а згодом ректором Української папської колегії святого Йосафата в Римі, майже тридцять років був постійним працівником української секції Ватиканського радіо. У жовтні 1994 р. повернувся в Україну (до Івано-Франківська) і був призначений ректором Івано-Франківського теолого-катехитичного інституту. 12 травня 1996 року відбулася єпископська хіротонія Софрона Мудрого. Владика довгі десятиліття був добрим пастирем, трудився на Господній ниві, словом і ділом утверджуючи християнські цінності; він написав багато праць, випустив українською мовою понад 150

релігійних аудіокaset, грамплатівок, відеофільмів.

Книга «Духовні бесіди» складається з 16 частин, які, як зазначає в передмові сам автор, пройшли апробацію як реколекції (греко-католики використовують цей термін на означення духовних бесід архієрея або досвідченого священника з побожною аудиторією молодших священників, ченців і черниць, катехитів, мирян). Хоча всі розповіді об'єднані спільною ідеєю – утвердження християнських чеснот у повсякденному житті людини, однак можуть функціонувати і як самостійні тексти, а отже, читатися в будь-якій послідовності. Назвемо їхні заголовки, адже вони дають уявлення про предмет та основну думку цих бесід: 1) Духовні вправи – це молитва; 2) Бог і я; 3) Мета життя людини; 4) Покликання Апостолів і покликання священників; 5) Верховні апостоли Петро і Павло; 6) Апостоли Андрій, Филип і Вартоломей; 7) Апостоли Яків та Іван; 8) Симон, Юда-Тадей, Яків Алфеїв – Апостоли і брата Господні; 9) Дві драми падіння: Юда Іскаріот і Симон-Петро; 10) Кінець життя чи початок; 11) Сила любові; 12) Христос сьогодні посеред нас; 13) Про витривання в добрім; 14) Сила молитви; 15) Причини неуспішності сповідей; 16) Ціна терпіння.

Оскільки і сьогодні ще не поставлено крапку в питанні класифікації текстів конфесійного стилю, не вироблено стрункої схеми його стильових різновидів (підстилів), жанрів [див., напр., 1, с. 26, с. 85], то іноді в наукових джерелах трапляються термінологічні розбіжності щодо кваліфікації та визначення місця конкретних текстів у цій системі. Враховуючи сферу поширення й уживання, ситуацію спілкування, функційне призначення, форму та спосіб викладу, тематику, структуру аналізованих текстів, вважаємо їх зразками жанру морально-повчальної проповіді.

Найвиразніше тексти характеризує їх лексичний склад, у якому виділяється тематично спеціальна лексика, стандартна щодо використання у проповідях. Серед лексико-семантичних груп типовими є слова для найменування Бога, стосунків людини з Богом, назви служителів релігії, назви таїнств, елементів християнської обрядовості, назви різних конфесійних реалій, богослужбових відправ, найменування християнських цінностей та чеснот тощо. Характерними лексичними ознаками «Бесід» як репрезентантів конфесійного стилю є велика кількість своєрідних абстрактних найменувань, широке використання церковнослов'янізмів.

У канву своїх розповідей Софрон Мудрий часто вплітає цитати з Біблії, використовує власні

біблійні імена Старого і Нового завітів, активно залучає висловлювання святих різних часів, напр., св.Августин, св. Альфонс, Іван Богослов, Василій Великий, св. Тереза Авільська, св. Іван Віяней, Андрей Шептицький та ін., апелює до думки видатних особистостей минулого й сього-часся (*Вольтер, Едісон* та ін.). Доречним, на наш погляд, є й наведення паралелей зі сьогоденням.

Головною комунікативною метою проповіді є вплив на адресатів, спонування їх до певних фізичних чи/та духовних дій, тому основне призначення проповідника – так вплинути на своїх слухачів (у цьому випадку – потенційних читачів), щоб збудити їхні душевні сили на добрі діяння для інших і облагородження себе самого у світлі християнського вчення. Досягти цього можна тільки за допомогою майстерного використання мовних засобів, тому дуже важливими для проповідника є робота зі словом, найдоречніше вживання його в конкретній ситуації й філігранне відточування та ретельне відшліфовування думки. Щоб проповідь була цікавою, не надокучливою, щоб спричиняла бажання слухати її не з примусу чи обов'язку, щоб проповідуване благодатно впливало на реципієнта, мовні елементи конфесійності повинні органічно поєднуватися з елементами художності та публіцистичності. Це дало підстави деяким дослідникам (напр., М.Зубкову) виділяти в межах конфесійного стилю такі підстили, як художній та публіцистичний, що, на наш погляд, є не цілком виправданим, оскільки вважаємо, що образність не є прерогативою виключно художнього стилю. Активне використання образних елементів (епітетів, метафор, порівнянь тощо), безумовно, є однією з диференційних ознак і стилю конфесійного. Ними, без перебільшення, рясніють аналізовані тексти.

Різноманітність мовлення створюється використанням синонімічних найменувань, серед яких вирізняються однослівні та багатокомпонентні: *Лікар наших душ, Творець, Володар, Батько, Божественний Учитель, люблячий Батько, найліпший Батько, наш найліпший Отець, найбільший наш Добродій, Бог справедливості й любові, Суддя людських діл, Творець народу і Всесвіту, центр і володар Всесвіту, наше повне щастя, всемогутній архітектор і творець усього створеного*. Дуже часто Софрон Мудрий вдається до описових конструкцій, до структури яких входить вказівний займенник, конкретизований однією чи кількома підрядними частинами: *Бог – це Той, без Якого нічого немає. Бог – це початок і кінець усіх речей. Це Той, до Кого час не має доступу, Якому століть не бракує. Бог – це Той, від Якого походить все, що лиш існує, і через Якого і в Якому кожне створіння має своє буття* [6, с.17]. Як переко-нуємося, багато названих синонімічних образних найменувань Бога є індивідуально-авторськими.

Наведемо ще кілька ілюстрацій: *Уся життєва енергія пливе з електростанції, ім'я якій – Бог* [6, с.19]; *Бог – ... наше все* [6, с.20]; *Лиш уміти з до-вір'ям кинутись у море, яким є Бог, тоді знайдемо спокій і силу до дальшого життя* [6, с.20].

У текстах «Бесід» засвідчене синонімічне багатство вторинних номінацій Ісуса Христа, серед яких трапляються не тільки загальноновживані й у інших текстах (напр., Святому Письмі, молитвах тощо), а й створені С. Мудрим: *Розп'ятий, Спаситель, Учитель, втілений Бог, Єдинородний син, центр Всесвіту, першовізір досконалої людини*.

Великим є арсенал образних найменувань *Божої Матері*. Синонімічний ряд номінацій на позначення *Діви Марії*, крім уже названих, представлений такими одиницями: *Пречиста Діва Марія, Пресвята Богоматір, Небесна Мати Марія, свята непорочна Діва*.

Багатий за кількістю, різноманітний за семантикою та позначений свіжістю й оригінальністю синонімічний ряд, домігантою якого є лексема *священик: слуга Божого слова, служитель Христових Тайн, управитель народу Божого, Христовий апостол, воїн Христа, вірний друг Христа Ісуса*.

Різні за структурою (одно- й полілексемні, словосполучення та цілі підрядні речення) використані образні найменування розкривають нові грані в характеристиці образу Господа Бога, Ісуса Христа чи Пресвятої Матері Божої, демонструють глибоке захоплення проповідника ними, його благоговіння перед ними, щирю й глибоку повагу та любов до Божественних Осіб. Усі ці описові конструкції, як слушно зауважує М. Лесюк [4, с.24], утворюють практично необмежені, незамкнені синонімічні ряди, оскільки налічують багато варіантів із великою кількістю базових, стрижневих слів. Це свідчить не тільки про безмежні властивості української мови, її величезне лексичне багатство та широкі виражальні можливості, а й про талант проповідника в кожній ситуації найвлучніше назвати Божественні особи чи звернутися до них.

Тут зауважимо, що для ідіостилу автора «Бесід» характерним є введення одразу кількох синонімічних найменувань в одне речення чи в невеликий контекст. Напр.: *Тож перше наше завдання під час духовних вправ – налаштувати нашу волю й серце до любові **Бога**, до любові нашого **Творця**, найліпшого **Батька**, **Спасителя**, найбільшого нашого **Добродія*** [6, с.10]; *Бог – це **понадгеніальний розум, всемогутня воля, незмірне добро, кришталева чеснота, одвічне світло, найвище щастя*** [6, с.18]. Художній прийом ампліфікації стосується не тільки синонімів. Автор вдається і до нагромадження інших мовних одиниць у порівняно невеликому текстовому просторі, напр., однакових членів речення: *У молитву маємо занурюватися повністю, усім серцем, усією душею, усім розу-*

мом, усіма своїми силами [6, с.12] та ін. Таке своєрідне нанизування однотипних мовних засобів сприяє увиразненню висловлюваного, створює ефект небу денності, урочистості, піднесеності.

Мова «Духовних бесід» надзвичайно образна, насичена багатьма художніми засобами. У ній велика кількість влучних порівнянь, метафор, антитез. Напр.: *Святе письмо і лише воно дає правдиву мудрість на спасіння. Воно – ясне сонце великої мудрості. Всі інші писання, які б розумні вони не були, – це лише промінчик і тінь цієї мудрості на спасіння* [6, с.7]; *Клінікою, в якій Він веде дослідження, є духовні вправи. Апарат, яким Христос перевіряє нас під час духовних вправ, – це молитви. Електричний струм і промені – це діяння Святого Духа* [6, с. 10]; *Ми маємо бути, як пензлик у руках митця, або струни скрипки, що солодко і гармонійно бринять, залежно від того, як скрипаль до них доторкається* [6, с.24]; *Від Тебе, о Боже, я більше залежний, ніж промінь від сонця, ніж річка від джерела* [6, с.20]; *Як не можна дати якихось означених правил і формул для розмови двох коханих осіб, так не можна дати якихось сталих формул молитви* [6, с.13]; *Як Царство Боже, тобто небо, через ласку Божу є в нас, так і пекло, з втраченою ласкою Божою, є всередині людської душі* [6, с.98]; *Як сонце дає світло для тіла, так молитва дає світло для душі! Через м'язи і нерви тіло людини має можливість стояти, ходити, рухатися, тримати свою поставу. Підтнім нерви, і негайно порушимо гармонію людського тіла. – Так і життєдайними нервами душі людини є молитва, яка дає силу душі жити в Бозі і з Богом* [6, с.134] та багато ін. Ми свідомо звертаємося до такого розлогого цитування, щоб продемонструвати вміння проповідника використовувати мовні ресурси для увиразнення способу передачі думок з метою якнайповнішого їх засвоєння аудиторією.

Доступність і жвавість викладу досягається використанням української народної фразеології: *до кого пристанеш, тим і станеш; удома сильніші над Гонтю, коби лиш подалі від фронту; що посіємо, те й пожнемо; ні сіло ні впало* тощо.

Пожвавленню оповіді, уникненню одноманітності, а отже, й утриманню уваги адресатів сприяє залучення різних історій та випадків зі власного життя. Вказані елементи автор «Бесід» використовує, на наш погляд, також і з метою удоступнити виклад іноді непростих християнських догм для пересічного слухача-читача, адже, як сам наголошує в передмові до видання, він прагне «передати ... духовний досвід» не тільки тій частині сучасної української молоді, яка «отримала від Бога великий привілей покликання до служіння Господові», а й широкому колу людей, які цікавляться духовними питаннями в лоні християнської релігії, тобто мирянам.

Грапляються в «Духовних бесідах» поодинокі власні новотвори Софрона Мудрого: *понадгеніальний, позасвященничий, позацерковний, одуховлений, кожночасний*.

Для «Бесід» характерним є непослідовне використання присвійних займенників від усіх осіб *мій, твоїй, наш, ваш* замість *свій*: *Я почав був робити це (звіщати Боже слово) в роки моєї [замість звичного своєї] молодості, але далеко від Батьківщини* [6, с. 4]. Це, на наш погляд, пояснюється впливом інших мов (зокрема італійської, якою вільно володів автор), у яких відсутня спільна форма для всіх осіб.

Хочемо зазначити, що проповідник із довголітнім досвідом, С. Мудрий дуже вдало вибирає спосіб спонукання як вагомий чинник впливу на адресата мовлення. Його «Духовні бесіди» демонструють неабияке вміння правильно підібрати як лексичне наповнення тексту спонукання, так і форму адресованого волевиявлення, що свідчить про комунікативну вправність мовця, а також про його намагання встановити глибинні стосунки зі своїми слухачами (читачами), виявляє талант проповідника розуміти і враховувати особливості психіки своїх реципієнтів. Він жодним чином не вивщує себе над аудиторією, до якої звертається, не відокремлює себе від неї, не повчає; він є одним зі слухачів, він одночасно є адресантом і адресатом. На мовному рівні це виражається вживанням дієслів у формі першої особи множини, використанням особових займенників *ми* (а не *ви*), присвійних *наш* (а не *ваш*). Це є своєрідним пом'якшенням наказу, швидше це порада, а не наказ; це ненав'язливе спонукання, а не безапеляційна вимога чи строгий припис. Проілюструємо висловлене прикладами: *Тож слухаючи, перечитуючи вічні правди і повчання Святого Письма, переживаймо! Зупиняймося на тих правдах і місцях, що більше зворушують, більше приваблюють, більше захоплюють і переконують нас. Може, саме в цих місцях і моментах Господь хоче нас зустріти, просвітити, потішити, полонити і довше з нами порозмовляти. Чи можемо в цьому відмовити Господу?* [6, с.12-13]; *Тож і ми не робимо насилля над Божою добротою, милосердям і любов'ю. Будьмо більше совісними, точними, побожними, щирими з Богом, з самими собою, з людьми* [6, с.42]; *Ці навчання про любов запишімо собі глибоко в серці, застосуємо їх і реалізуємо в щоденному житті. З дотримання цієї найбільшої заповіді Христової багатіймо добрими постановами, зміцнюймо себе, а жертвними вчинками любові удосконалюймо себе* [6, с.110]; *Шукаймо Христової любові. Шукаймо Його волі, шукаймо Його у всіх і у всіх, а все інше буде нам додане. Проголошуємо нашим життям більше, ніж нашим словом. Тоді Христос буде нашою силою і нагородою* [6, с.158];

Любімо роздуми про страсті Христові, співпереживаймо з Ним. Несімо поміч і потіху тим, хто терпить [6, с.159] тощо. Використання саме таких граматичних форм є доречним, адже сприяє тому, що ці тексти не мають моралізаторського характеру, тому не сприймаються як повчання старшої, досвідченішої, вищої за статусом особи. Такий спосіб проповідування є сприйнятливішим для слухачів, ніж прямий наказ, виражений іншими граматичними формами, а самого проповідника характеризує як талановитого оратора й тонкого знавця людських душ. Адже в моменті спонування, а саме в його формі, як стверджує О. Даскалюк, зафіксовано всю глибину стосунків між мовцем та адресатом мовлення, передано всі чинники комунікативної ситуації, відображено прагнення мовця спонукати свого співрозмовника, його вміння впливати на адресата мовлення, вести комунікацію [2, с.70-71]. Тому й проповідувані саме в такій формі істини знаходять благодатний ґрунт у душах і розумі учасників комунікативного процесу, швидше й легше засвоюються.

В одній зі своїх праць д-р Софрон Мудрий зазначав: «Проповідницько-релігійний стиль має свої прикмети. Насамперед він має бути чистим і точним, тобто відповідати всім граматичним правилам. Треба проповідувати такою мовою, якої народ уживає в поважних публічних бесідах і розмовах. Неслушно з одного боку вживати літературні терміни і вислови, зрозумілі лише певній групі вчених людей, а з іншого – треба остерігатися простацьких і непристойних слів, які принижували б повагу до релігійної бесіди» [5, с.64]. Аналіз мовостилю «Духовних бесід» підтверджує, що таких настанов він дотримувався у своїй проповідницькій діяльності.

Багата образна мова; доступність, простота, однак не фамільярність висловлювань; засоби, що сприяють уникненню одноманітності; вдалий вибір найвлучніших у відповідних ситуаціях цитат зі Святого Письма; залучення прикладів зі власного життя – це ті риси ідіостилю Софрона Мудрого, що свідчать про його неабияку комунікативну вправність. Спосіб репрезентації й інтерпретації основоположних принципів християнства, одним із найважливіших засобів якого є мовлення проповідника, без сумніву, впливає на сприйняття й утвердження християнських цінностей.

В статье проанализированы некоторые лексико-семантические особенности индивидуального стиля Софрона Мудрого; обращено внимание на способ выражения побуждения в анализированных текстах.

Ключевые слова: религиозный стиль, идиостиль, языковой портрет, языковая личность, проповедь, реколлекции, Софрон Мудрый.

In the article it is analysed some lexico-semantic features of individual style of Sofron Mudryj. It is paid attention to a way of linguistic expression of prompting in analysed texts.

Keywords: confessional style, idiostyle, language style, linguistic feature, sermon, retreats, Sofron Mudryj.

Перспективи майбутніх досліджень із цієї проблематики пов'язані насамперед зі з'ясуванням різномірних особливостей інших текстів Софрона Мудрого (проповідницького, навчального, наукового спрямування тощо) та окресленням його мовного портрету. Такі розвідки, на наш погляд, матимуть не тільки теоретичну і практичну цінність для лінгвістів, усіх шанувальників красномовства; їх результати сприятимуть покращенню комунікативної компетентності осіб, які своїм служінням покликані засівати душі зернами християнської любові, робити довколишній світ добрішим і кращим.

Література

1. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки : зб. наук.-дидакт. праць / Надія Бабич. – Чернівці : Вид. дім «Букрек», 2009. – 216 с.
2. Даскалюк О. Особливості передання спонування у текстах Старого і Нового Завіту / Оксана Даскалюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2010. – Вип. 509–511 : Слов'янська філологія. – С. 68–73.
3. Лесюк М. П. Мова послання Андрея Шептицького «До моїх любих гуцулів» / Микола Лесюк // Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному й духовному відродженні України. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 119–126.
4. Лесюк М. П. Образні найменування святих в українській релігійній літературі / Микола Лесюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2010. – Вип. 509–511 : Слов'янська філологія. – С. 24-31.
5. Мудрий С. Гомілетика – проповідництво : короткий нарис історії проповідництва / Софрон Мудрий. – Рим, 1975. – 98 с.
6. Мудрий С. Духовні бесіди / Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. – Жовква : Місіонер, 2011. – 168 с.
7. Нуцковска Г. Мова та стиль пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького / Г. Нуцковска. – Люблін, 2003. – 298 с.
8. Петришина О. І. Мова проповідей Йосифа Сліпого : автореферат дис. На здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Петришина Ольга Ігорівна. – Івано-Франківськ, 2007. – 18 с.